O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI VA AMALIY HARAKATLAR

Xamrayev Sardorbek Sharafutdinovich
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Turizm bugunga kelib jahon mamlakatlarining iqtisodiyotida katta daromad keltiradigan va jadal sur’atlarda rivojlanayotgan infratuzilma tarmoqlariga aylanib bormoqda. Hozir u jahon yalpi mahsuloti va iste’mol savdosining o‘ndan bir qismini, dunyo eksportining 8 foizini, savdo xizmatining 30 foizini, xalqaro investisiyalarning 11 foizdan ortig‘ini, ishlab chiqarishda esa har sakkiztadan bir ishchi o‘rinni ta’minlamoqda. 2030 yilga borib yer kurrasida turizm sohasining eng jadal suratlarda rivojlanib borayotgan yangi sayyohlik yo‘nalishlari – shopturizm, nozoturizm, agroturizm, ekoturizm kabilar 2 barobarga ko‘payishi ko‘zda tutilmoqda.

2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasining 3.2-bandida "turizm industriyasini jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda uning roli va ulushini oshirish, turistik xizmatlarni diversifikasiya qilish va sifatini yaxshilash[1;5-b], turizm infratuzilmasini kengaytirish", 4.3-bandida esa "odamlarning ekologik xavfsiz muhitda yashashini ta’minlash"[2;9-b] masalasi qo‘yilgan. Zero mamlakatimizda istiqbolda barqaror rivojlanishni ta’minlash, aholini iqtisodiy-ijtimoiy muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashning eng maqbul yo‘llaridan biri ekoturizmni rivojlantirishdir.

Ekoturizm tabiiy muhit, madaniyat va yovvoyi tabiat eng muhim bo‘lgan turizmning mas’uliyatli va barqaror shakli sifatida ta’riflanadi. Bu sayyohlarga mahalliy jamoalarga yoki ekologik barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatmasdan ochiq havoda sayohat qilish imkonini beruvchi

faoliyatligi haqida yuqoridagi boblarimizda to‘xtalib o‘tdim. Endi esa shu jarayonlarni yurtimizdagi ahvoli va istiqbollari haqida to‘xtalib o‘tsam.

Turizm dunyodagi tez rivojlanayotgan va yuqori daromadli sohalardan biri bo‘lib, xalqaro ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va ma’naviy aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. O‘zbekiston boy madaniy va tarixiy salohiyatga ega dunyoning yetakchi davlatlaridan biri sifatida turizmni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda. Shunga qaramay, ushbu muammoni o‘rganish va tahlil qilish turizmni rivojlantirish bilan bog‘liq keng ko‘lamli muammolarni keltirib chiqardi.

Markaziy Osiyoning ko‘plab mamlakatlari o‘z ekoturizm sanoatini, shu jumladan O‘zbekiston ham rivojlantirish va targ‘ib qilish imkoniyatiga ega. 2019-yilda O‘zbekiston mahalliy hamjamiyatlar, tadbirkorlar, nodavlat tashkilotlar (NNT) va Birlashgan Millatlar Tashkilotining atrof-muhit dasturi (UNEP) kabi xalqaro agentliklar o‘rtasidagi hamkorlik bilan boshlang‘ich darajadagi jamoat tashabbuslarini yaratishga qaratilgan o‘z ekoturizm loyihasini boshladi.

O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishning afzalliklari jamiyatlar va mintaqalar uchun iqtisodiy foyda: ekoturizmni rivojlantirish ish o‘rinlari va iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishi mumkin, bu esa mehmonxonalar, restoranlar, yo‘riqnomalar va transport xizmatlari va hokazolarda bandlik orqali barqaror daromad oqimlarini ta’minlash orqali mahalliy aholining turmush sharoitlarini yaxshilashga yordam beradi, bu esa vaqt o‘tishi bilan resurslarni yanada adolatli taqsimlashga olib keladi.

Madaniyat va ta’limni saqlashning afzalliklari: turistik diqqatga sazovor joylar yaqinida joylashgan etnik madaniyatlarda mavjud bo‘lgan noyob xilma-xillikni qadrlash orqali ekoturizmning rivojlanishi mahalliy aholi va xalqaro tashrif buyuruvchilar orasida ushbu hududlar bilan bog‘liq moddiy resurslar va ijtimoiy qadriyatlarga nisbatan ko‘proq hurmatga olib kelishi mumkin.

Atrof-muhitni yaxshilash va barqarorlik imkoniyatlari: barqarorlik, tabiatni muhofaza qilish sa’y-harakatlarini targ‘ib qiluvchi va bir vaqtning o‘zida tabiat mo‘jizalariga kirish imkonini beruvchi qoidalarni o‘rnatish ekoturistlar o‘rganishi mumkin bo‘lgan barcha hududlarda biologik xilma-xillikni saqlashga yordam beradi.

O‘zbekiston ekoturizm sektori barqarorligining asosiy muammolari shundan iboratki bunda sayohatchilarni adolatli taqsimlash uchun marketing strategiyalarining yetishmasligi. Ko‘proq tashrif buyuruvchilarni jalb qilish uchun jozibali paketlar ishlab chiqilganiga qaramay, rag‘batlantirish sxemalarining yo‘qligi kichik ofislar uchun katta hamkasblar bilan raqobatlashish qiyinligini anglatadi.

Avvalambor Markaziy Osiyoda ekoturizmni rivojlantirishga qaratilgan mavjud tashabbuslarni ko‘rib chiqish muhim, masalan, 2011 yildan beri mahalliy jamoalar va sayyohlar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda faol ishtirok etib, mahalliy aholini ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini yaratmoqda. Tashkilot veb-saytida aytilishicha, ularning vazifasi: "haqiqiy ekoturizm faoliyati orqali iqtisodiy va ijtimoiy o‘sishning asosli, barqaror variantini ishlab chiqish". Ushbu maqsadga erishishning bir usuli-an’anaviy dehqonchilik amaliyotlari bilan bir qatorda ekologik toza amaliyotlar to‘g‘risida xabardorlikni oshirish uchun mahalliy fermerlar bilan bevosita ishlash; ushbu g‘oyani ekologik agroturizmni atrof-muhitni muhofaza qilishni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bilan bog‘laydigan strategiya sifatida taqdim etgan muallif Yarong Chjan yanada ta’kidladi (Chjan, 2013). Bundan tashqari, Utkor Ekokvest o‘z ishining bir qismi sifatida turoperatorlar uchun axborot seminarlarini ham tashkil etadi, bu esa tarmoqning o‘zida samarali tizimni o‘rnatishga yordam beradi. Bundan tashqari, o‘qituvchi Marina Fisher-Kovalski yoshlar uchun tabiatni muhofaza qilish nazariyasi elementlarini ekskursiyalar kabi amaliy tajribalar bilan birlashtirgan ta’lim dasturlarini taklif etadi.

O‘zbekiston dunyodagi eng jadal rivojlanayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda ekoturizm turizm segmentiga va turizm sohasida yangi yo‘nalishga aylandi. BMT Bosh Assambleyasining 2012-2019 yillardagi rezolyutsiyalarida tabiiy resurslarni saqlash va bu sohada xalqaro hamkorlik uchun ekoturizmni rivojlantirish muhimligi e’tirof etilgan. Ma’lumki, mamlakatimiz ekoturizmni rivojlantirish, ekoturizm yo‘nalishlarining noyob va barqaror tarmog‘ini

yaratish, respublikani barcha toifadagi sayyohlar uchun jozibador bo‘lgan bunday xizmatlarning xalqaro bozoriga yanada integratsiya qilish uchun katta istiqbolga ega [3;].

O‘zbekistonning sharqdan g‘arbga va janubdan Shimoliy mamlakatlarga yo‘nalishlar kesishmasidagi qulay geografik joylashuvi, iqlim xususiyatlari, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning noyob tarmog‘i va landshaftlarning boy xilma-xilligi ekoturizm yo‘nalishlarini ilgari surish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Hozirgi vaqtda muhofaza etiladigan hududlar tizimiga 8 ta qo‘riqxona, 2 ta tabiiy milliy va 1 ta milliy bog‘, 1 ta biosfera qo‘riqxonasi, 12 ta tabiiy qo‘riqxona, 7 ta tabiiy yodgorlik kiradi. Shuni ta’kidlash kerakki, Buyuk ipak yo‘li joylashgan unumdor yeringizda yetti mingdan ortiq tarixiy va madaniy yodgorliklar saqlanib qolgan. O‘zbek xalqining bu boy merosi ehtiyotkorlik bilan saqlanib, avloddan-avlodga o‘tib kelgan[4;].

Davlatimiz rahbarining 2016 yil 2 dekabrdagi "O‘zbekiston Respublikasi turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida" gi Farmoniga muvofiq turizm O‘zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmog‘i sifatida belgilangan. 2018-2019 yillarda turizmni rivojlantirish bo‘yicha ustuvor chora-tadbirlar dasturi Prezidentning 2017 yil 16 avgustdagi qarori bilan tasdiqlangan. Prezident tomonidan faqat 2017 yil fevral oyida qabul qilingan ushbu soha bilan bog‘liq to‘rtta muhim hujjat davlat tomonidan turizmni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilayotganining timsolidir. Ushbu hujjatlar sohada to‘plangan muammolarni hal qilish, turizm salohiyatini oshirish, ichki turizmni yanada rivojlantirish uchun ko‘plab imtiyozlar va preferensiyalar berish bo‘yicha ustuvor vazifalarni belgilaydi. 2017 yil 10 fevraldan boshlab Isroil, Indoneziya, Koreya, Malayziya, Singapur, Turkiya va Yaponiya fuqarolari uchun 30 kunlik vizasiz rejim o‘rnatildi. Bundan tashqari, 39 mamlakat fuqarolariga viza berish tartibi soddalashtirildi. Mamlakatning asosiy sayyohlik markazlari-Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz YUNESKOning jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston xalqning tarixiy-madaniy merosini saqlash va ko‘paytirish, milliy an’ana va urf-odatlarni tiklash, respublikaning diqqatga sazovor joylarini tiklash va jihozlash bilan bir qatorda bu sohada muhim yutuqlarga erishdi. 1994 yildan beri UNWTO a’zosi sifatida O‘zbekiston turizmni rivojlantirishga bag‘ishlangan bir qator muhim xalqaro tadbirlarni o‘tkazdi. U bilan hamkorlik doirasida 1994 yilda dunyoning 19 mamlakati Ipak yo‘li bo‘ylab turizm to‘g‘risida Samarqand deklaratsiyasini qabul qildi. 1999 yilda YunVTO, YUNESKO va Yevropa Kengashi tomonidan qo‘llab-quvvatlangan turizm va madaniy merosni saqlash bo‘yicha Xiva deklaratsiyasi qabul qilindi. 2002 yilda Ipak yo‘li bo‘ylab turizm bo‘yicha Buxoro deklaratsiyasi barqaror turizmning afzalliklarini ta’kidlaydi va ushbu yo‘nalishda madaniy va 41 ekologik turizmni rag‘batlantirish bo‘yicha aniq qadamlarni belgilaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohaga faol joriy etilmoqda [5;230–233]. Mamlakatimizning 600 dan ortiq sayyohlik ob’ektlarini birlashtirgan, yashash joylarida xorijiy va mahalliy sayyohlar sonini hisobga olgan holda "Mehmonxona" avtomatlashtirilgan tizimi foydalanishga topshirildi, shuningdek, ushbu sohadagi hisobotlar elektron formatga o‘tkazildi.

Shunday qilib, ekoturizm mahalliy hamjamiyatga resurslarni, ayniqsa biologik xilma-xillikni saqlash, sayohatchilarga ekologik tajriba olib keladigan, ekologik muhitni saqlaydigan va iqtisodiy foyda keltiradigan resurslardan barqaror foydalanishga qaratilgan muqobil yashash manbasini taqdim etish orqali jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, ekoturizm maqsadlariga erishish ularning ekologik va ekologik jihatdan barqaror va iqtisodiy jihatdan qo‘llanilishiga bog‘liq.

O‘zbekiston tabiat va madaniyatning boy merosi bo‘lib, uni ekoturizm uchun ajoyib joyga aylantiradi. Mamlakatda ekologik sayohat va sayohat imkoniyatlarini taklif qiluvchi ko‘plab qo‘riqxonalar, milliy bog‘lar va tabiiy rezervatlar mavjud.

O‘zbekistonning eng mashhur qo‘riqxonalaridan biri bu Qozog‘iston bilan chegarada joylashgan Ustyurt qo‘riqxonasi. U 220 ming gektar maydonni egallaydi va yovvoyi qo‘ylar, echkilar, dasht tulkilari va shoqollar kabi ko‘plab hayvonlar turlariga ega.

Yana bir qiziqarli qo‘riqxona - O‘zbekistonning janubi-g‘arbidagi Zarafshon tog‘larida joylashgan Zeravshan qo‘riqxonasi. U o‘zining turli xil flora va faunasi, shuningdek, go‘zal tog ‘ manzaralari bilan mashhur.

Bundan tashqari, O‘zbekistonda ko‘plab tarixiy diqqatga sazovor joylar mavjud bo‘lib, ular ekologik toza sayohat variantlarini qidirayotgan sayyohlar uchun ham qiziqarli bo‘lishi mumkin. Masalan, Samarqandda ko‘plab arxitektura va tarix yodgorliklari, shuningdek, ko‘plab o‘simlik turlari yashaydigan ajoyib Afrosiyob bog‘i mavjud.

Umuman olganda, O‘zbekiston ekoturizm uchun ko‘plab imkoniyatlarni taklif etadi va sayyohlar go‘zal tabiat, madaniy meros boyligi va mahalliy aholining mehmondo‘stligidan bahramand bo‘lishlari mumkin.

Ekoturizm dunyodagi eng mashhur turizm turlaridan biriga aylandi. Bu odamlarning tabiiy resurslar va biologik xilma-xillikni saqlash zarurligi to‘g‘risida xabardorligining oshishi bilan bog‘liq. Ushbu ilmiy ishda ekoturizm kontseptsiyasining tarixiy evolyutsiyasi ko‘rib chiqiladi[7;11].

Ekologik ta’lim barqaror rivojlanishning ajralmas qismi bo‘lib, ekologik ongli odamlarni shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Bu shuni anglatadiki, odamlar o‘zlarining harakatlari atrof-muhitga qanday ta’sir qilishini va uni saqlashga qanday hissa qo‘shishi mumkinligini tushunishlari kerak. Shuningdek, odamlar milliy bog‘lar, qo‘riqxonalar, rezervatlar va ekoturizmni amalga oshirishi mumkin bo‘lgan boshqa joylar haqida bilishlari muhimdir.

Ekoturizm barqarorligiga erishishda ta’lim samaradorligi ham muhim rol o‘ynaydi. Bu shuni anglatadiki, ta’lim dasturlari va kurslari maqsad va vazifalariga erishishda samarali bo‘lishi kerak. Ular hamma uchun, shu jumladan sayyohlar, mahalliy aholi va bolalar uchun ochiq bo‘lishi va turli yosh guruhlari va ta’lim darajalariga moslashtirilishi kerak[8;7-10].

Ekologik ta’lim va tarbiya samaradorligini ta’minlash uchun quyidagi qadamlar qo‘yilishi kerak:

1. Ta’limning barcha darajalarini, shu jumladan boshlang‘ich maktab, o‘rta maktab, oliy ma’lumot va kattalar aholisini qamrab oladigan ekologik dasturlar va kurslarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

2. Infratuzilmani yaratish va atrof-muhit dasturlari va kurslarini o‘tkazish uchun davlat va xususiy tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish.

3. Sayyohlarning O‘zbekistonda ekoturizm imkoniyatlari, jumladan, milliy bog‘lar, qo‘riqxonalar va rezervatlar haqida xabardorligini oshirish.

4. Atrof-muhit dasturlari va kurslarini o‘tkazish uchun kadrlar salohiyatini rivojlantirish.

5. Atrof-muhit dasturlari va kurslari hamma uchun, shu jumladan mahalliy aholi, sayyohlar va bolalar uchun ochiq bo‘lishini ta’minlash.

Umuman olganda, ekologik ta’lim va ta’lim samaradorligini ta’minlash O‘zbekistonda ekoturizm barqarorligiga erishishda muhim omil hisoblanadi. Bu nafaqat tabiiy resurslar va madaniy merosni saqlashga, balki mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratishga yordam beradi[6;524–528].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoniga 1-ILOVA 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha. 226/5-bet.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoniga 1-ILOVA 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha. 226/9-bet.

3.Musaev H.H. Tourism in Uzbekistan: opportunities and new challenges // European science review, 2017. № 1-2. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/tourism-in-uzbekistan-pportunities-and-new-challenges/ (дата обращения: 13.11.2019). file:///C:/Users/user/Downloads/razvitie-ekoturizma-v-uzbekistane.pdf

4.Khusenova M.G., Rakhmonov Sh.Sh. The development of ecologic tourism // European science, 2018. № 2 (34). [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/thedevelopment-of-ecologic-tourism/ (дата обращения: 13.11.2019). file:///C:/Users/user/Downloads/razvitie-ekoturizma-v-uzbekistane.pdf

5.Шарафутдинович К.С. (2023). Необходимость интеграции процессов экологического образования и обучения в обеспечении стабильности экотуризма в Узбекистане. Лучший журнал инноваций в науке, исследованиях и разработках , 2 (10), 230–233. Получено с https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/690.
6.Хамраев Сардорбек Шарафутдинович (2022). O‘zbekistonda ekoturizm barqarorligini ta’minlashda ekologik ta’lim va tarbiya jarayonlarini integratsionlash zarurati. Восточный ренессанс: Инновационные, образовательные, естественные и социальные науки, 2 (12), 524-528.
7.Хамраев, С. (2023). Ekoturizm jarayonlarini rivojlanishining tarixiy evolyutsiyasi. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(11).
8. Sharafutdinovich, K. S. (2024). Implementation Of Modern Technologies In The Development Of The Sector Of Ecotourism. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 28, 7-10.